

EL MÈRIT DE LA PERSPECTIVA

Arran de la seva reedició en anglès, es tradueix al castellà una obra de l'historiador britànic David Abulafia sobre els regnes meridionals d'Itàlia a l'època medieval. El llibre presta una notable atenció a la corona catalanoaragonesa, en una història que ha estat massa sovint escrita des de la perspectiva del regne de Castella.

GENÍS BARNOSELL

David Abulafia, nascut el 1949 a Twickenham, al comtat anglès de Middlesex, és un gran expert en història del Mediterrani i, especialment, en història de les penínsules italiana i ibèrica; és, de fet, descendent d'una família de jueus sefardites. Professor d'Història del Mediterrani a la Universitat de Cambridge i *fellow* del Gonville & Caius College (un dels col·leges antics de la mateixa Universitat de Cambridge), ha investigat sobre Sicília i el sud d'Itàlia a l'època medieval i renaixentista, les Illes Balears, l'emperador Frederic II Hohenstaufen, les relacions entre comerç i conquesta, l'Espanya dels reis catòlics, així com sobre la projecció atlàntica dels regnes mediterranis. La seva obra *El gran mar* (publicada en anglès el 2011, traduïda al castellà el 2013 i ressenyada a *L'Avenç* al desembre d'aquell mateix any) és una densa i brillant interpretació de la dinàmica del Mediterrani des dels temps antics fins a l'actualitat, en la qual l'autor presta una notable atenció a l'expansió catalanoaragonesa medieval.

El llibre que comentem avui va ser publicat originàriament en anglès el 1997 amb el títol de *The Western Mediterranean Kingdoms, 1200-1500. The Struggle for Dominion*. Reedat el 2014 per Routledge, ha estat traduït al castellà el 2016 per Pasado & Presente amb el títol de *La guerra de los doscientos años. Aragón, Anjou y la lucha por el Mediterráneo*, amb, segons diu l'autor, la correcció d'errors d'edicions anteriors i una nova introducció on es lloa la historiografia sobre el tema de les llengües romàniques –si bé el conjunt de la bibliografia citada en el llibre és molt majoritàriament en anglès.

L'objectiu de l'obra era i és analitzar amb detall la història del sud italià «*entre la fundación del reino de Sicilia en*

1130 y la absorcion de la Italia meridional por parte de Fernando de Aragón en 1503». Una història, ens diu, necessària per a una història d'Itàlia sovint massa centrada en el nord (Florència, Venècia, etc.), que és «impossible» d'escriure «*sin prestar atención a los catalanes y sus ambiciones*», i que, de forma semblant implica fer història d'una Espanya escrita massa sovint «*desde la perspectiva del reino de Castilla*». Centrar-se en la corona catalanoaragonesa, en canvi, li havia de permetre «*una visión de conjunto de los cambios políticos y económicos ocurridos en las tierras dispuestas en torno al Mediterráneo occidental, y no solo en Italia y España, sino también en Francia y aun en África, incluidas en la red política y económica de Aragón*» (p. 23-24).

Una primera part del llibre arranca de la creació del regne «normand» de Sicília que, partint d'almenys tres grans enclavaments, va acabar unificat cap al 1130 sota el vassallatge del papa, i aplegant tant la pròpia illa de Sicília com tot el sud italià fins al nord de Pescara a la mar Adriàtica i de Càpua a la Tirrena. L'autor insisteix, tanmateix, en les «*rivalidades territoriales y económicas entre los clanes aristocráticos que gobernaban tradicionalmente las ciudades de la Italia septentrional*» (p. 53) com a principal característica del període, i la recerca d'aliats per part d'aquestes diverses faccions, fet que desencadenaria la «guerra dels dos-cents anys» –«*una de las grandes disputas eternas que arrastraron a papas, emperadores y príncipes franceses y españoles al campo de batalla desde finales del siglo XII hasta principios del XVI*» (p. 23) i, especialment, entre mitjans del XIII

i del XV. Entre els rivals internacionals que pugnarán pel control directe o indirecte de la zona hi haurà el papat, els Hohenstaufen (que dominaran el regne entre el 1194 i el 1266), els Anjou (que, aliats amb el papa el dominaran entre 1266 i 1282), i, és clar, la corona catalanoaragonesa.

L'autor dedica una atenció especial al sorgiment d'aquesta monarquia catalanoaragonesa, la seva expansió per la Mediterrània i, finalment, el seu xoc amb els Anjou i el papat. Discuteix les relacions entre els interessos mercantils i la corona, i presta especial atenció a la vessant religiosa del conflicte, de manera que pot assenyalar, per a finals del segle XIII, que «*el convencimiento de que corrían tiempos emocionantes en los que Dios estaba juzgando a las testas coronadas de Europa quedó expresado en obras apocalípticas que identificaban la guerra de las Vísperas y otros conflictos contemporáneos con los enfrentamientos bíblicos de Gog y Magog*» (p. 127) –o sigui, amb els conflictes de la fi del món. En aquesta perspectiva, l'autor analitza també l'obra de Lull i d'Abraham Abulafia per concloure que podria haver existit una «*cultura mística común que tenía su centro de gravedad en Aragón y Cataluña y que compartían figuras como Ramon Llull o Arnau de Vilanova [...], entre los cristianos; Abraham Abulafia y los cabalistas gerundenses, entre los judíos, y ciertos místicos mahometanos, muchos de ellos fallecidos mucho tiempo antes, cuyas obras conocían tanto Llull como Abulafia*» (p. 126). Aquesta primera part conclou amb l'auge d'Aragó: la «*caída del colosal imperio de Carlos de Anjou*», la victòria de Pere el Gran malgrat l'oposició del papat, i els dubte posteriors d'Alfons el Liberal. Entre les raons de la

victòria de Pere el gran, «*la descollante pericia de sus capitanes navales [...] y el apoyo que le brindó en momentos críticos la población siciliana, que no veía la hora de expulsar a los franceses y restaurar en el trono a los descendientes de Federico II*» (p. 127) –recorrem el matrimoni de Pere el Gran amb Constança de Sicília, neta de Frederic II Hohenstaufen.

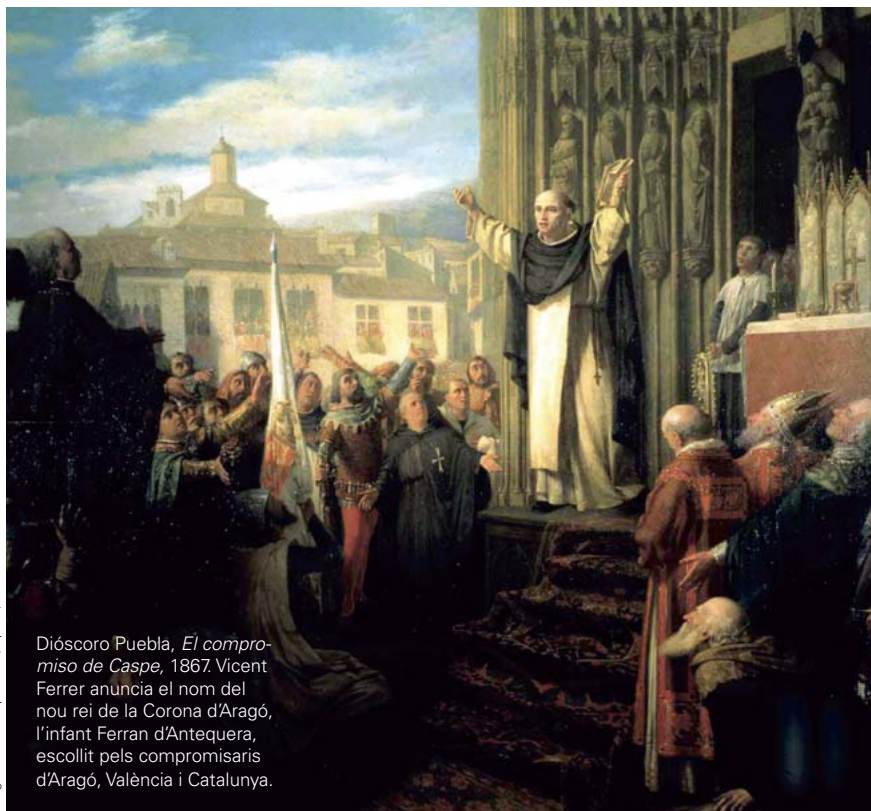
La segona part del llibre analitza les «crisis del segle XIV», en les quals destaca com Sicília esdevingué moneda de canvi entre el papat, els Anjou i Aragó, que obtingué Còrsega i Sardenya, mentre que amb Robert el Prudent de Nàpols (1309-43) la tradicional aliança dels dos primers entrava en crisi. A la dècada de 1340, Pere el Cerimoniós portava a terme una política clara que havia de garantir el seu poder sobre tots els territoris relacionats amb una o altra branca de la seva casa reial: «*ningún otro monarca de Aragón había tenido tan claro que cumplía unir todos los territorios que se hallaban gobernados por príncipes de ascendencia aragonesa – así Mallorca y Sicilia como los dominios de la península ibérica– bajo la potestad de un solo soberano*» (p. 202). Aquests esforços foren continuats en els anys se-

güents i amb Martí l'Humà, «*todo hacía pensar [...] que había sentado los cimientos necesarios para la integración de Sicilia y Cerdeña en la federación aragonesa*» (p. 206). Martí l'Humà, tanmateix, morí sense cap descendent masculí i això portà a un interregne de dos anys en els quals «*resulta pasmoso [...] que la federación pudiera sobrevivir [...] y ni siquiera llegaron a perderse los territorios remotos de ultramar*» (p. 207) i que culminà, com és ben conegut, en el compromís de Casp i l'accés al tron de Ferran d'Antequera.

La tercera part s'ocupa de les «vic-tòries del segle XV». Alfons el Magnànim reuní «*poco a poco bajo su dominio todas las tierras que se han tratado en este libro: el sur de Italia, Sicilia, Cerdeña y los territorios españoles de la corona de Aragón*». «*En su largo reinado (1416-1458), creó el marco en el que ejercerían su poder monarcas posteriores, como Fernando el Católico o Carlos V, en el Mediterráneo occidental*» (p. 223). Efectivament, malgrat que a la segona meitat del segle XV, Nàpols tornà a tenir un rei propi, Ferran I de Nàpols (fill del Magnànim), fou incorporat de nou a Aragó amb la conquesta de Ferran el Catòlic, el

1504. El Catòlic seguia, amb això, la política catalanoaragonesa al Mediterrani, que des del segle XIII havia aconseguit èxits molt significatius a la zona.

El llibre suposa, doncs, una atenta reconstrucció dels conflictes del Mediterrani Occidental, i sobretot al voltant de Sicília: «*El Mediterráneo occidental se convirtió, pues, en campo de batalla de dinastías, mercaderes y religiones*» (p. 275), atorgant un paper destacat a cadascun d'aquestes tres elements. A la fi del període «*el rey de Aragón gobernaría Nápoles y Sicilia como provincias remotas, aunque muy importantes, de un imperio que no tardaría en extenderse hasta Flandes, Milán y porciones nada desdeñables del Nuevo Mundo*», mentre que «*la propia Aragón quedaría cada vez más subordinada, en los planos político, cultural y económico a Castilla*» (p. 275). Més enllà de l'interès pels esdeveniments narrats (i més enllà de la reconstrucció de la política mediterrània de la corona catalanoaragonesa, que ja compta amb altres obres prou detallades, com per exemple la *Història de la Corona d'Aragó* dirigida per Ernest Belenguier a Edicions 62), hi ha almenys tres elements que tenen molta rellevància per a un lector català no especialista. El primer, la historització absoluta del període, que aporta una mirada en absolut teleològica sobre els segles analitzats. Ni la creació d'un imperi catalanoaragonsès havia sigut quelcom programat d'antuvi, ni el conjunt de terres lligades a una o altra branca de la casa de Barcelona es mostraven solidàries entre elles ni molt menys, ni la creixent subordinació a Castella a partir del segle XVI era tampoc res de simplement previsible en el moment del casament dels que serien els reis catòlics. «*Lo que aseveró sir John Seeley del británico –escriu amb claredat l'autor– es aplicable casi por entero a la comunidad catalanoaragonesa, cuyos monarcas no empezaron a apreciar lo que habían adquirido sino a mediados del siglo XIX: “parece ser que habíamos conquistado y poblado medio mundo [mig Mediterrani, en aquest cas] en un momento de despiste*» (p. 274). Al mateix temps, Abulafia relata amb detall tant les realitats de Castella i Aragó en l'inici del

Dióscoro Puebla, *El compromiso de Caspe*, 1867. Vicent Ferrer anuncia el nom del nou rei de la Corona d'Aragó, l'infant Ferran d'Antequera, escollit pels compromissaris d'Aragó, València i Catalunya.

regnat del reis catòlics com els aspectes atzarosos de la seva successió i els intents de Ferran d'assegurar-se una descendència només per a Aragó. Les estipulacions detallades del matrimoni foren mogudes segurament per «*el temor de que Aragón actuase con prepotencia respecto de Castilla*» –al capdavant, afegeixo jo, era qui fornava el membre masculí de la parella–, y no al revés» (p. 251) i «*la pregunta imponderable era adónde iba a llevar de hecho el matrimonio de los dos monarcas [...]. Entre los hebreos no faltó quien entendiese que semejantes problemas*» –especialment la impossibilitat de garantir una successió masculina– *se debían al juicio de Dios contra los dos reyes que habían hostigado al pueblo de Israel*» (p. 255).

El segon aspecte rellevant és la manera com permet apreciar plenament el caràcter internacional de la presència catalanoaragonesa en el Mediterrani. No és que aquest no es pugui apreciar en altres narracions, òbviament, però el fet de narrar extensivament la història de dos territoris com Nàpols i Sicília –les dues Sicílies– tant en els períodes de dominació aragonesa com en els períodes que foren independents o que es trobaren sota altres hegemonies, permet una anàlisi amb detall dels diferents contendents, les raons i interessos de tots ells i, doncs, el caràcter sovint efímer d'aquestes sobiranes i com s'articulaven, i canviaven, les aliances al Mediterrani Occidental. No és possible d'entendre, en definitiva, l'actuació d'un dels actors en joc sense comprendre els altres.

En tercer i darrer lloc, el llibre d'Abulafia permet observar com un especialista del tot aliè als discursos polítics espanyols actuals observa el passat de la corona d'Aragó. En els darrers temps, la història de la Corona d'Aragó ha entrat de ple en el debat polític i la majoria de mitjans de comunicació espanyols han elaborat un discurs de correcció política que demonitza altres formes de referir-se a aquest passat com a pròpies del nacionalisme (o l'independentisme) català i tergiversadores de la «veritable» història, o sigui, la seva. Cenyint-nos a la premsa com a exemple, un dels diaris que més ha

avançat en aquesta dinàmica ha sigut sens dubte l'ABC, que considera que la Corona d'Aragó va ser creada per Ramiro II, que el Regne d'Aragó va «incorporar» els comtats catalans –considerats de molt menor rang–, i criticava el terme de corona catalanoaragonesa com una mera invenció. Tot el que se surti d'aquí és considerat «*manipula-*

Abulafia sol usar el concepte de Corona d'Aragó per descriure el conjunt, però alhora considera que és un terme poc apropiat, malgrat ser històric, perquè no reflecteix la diversitat existent entre els diversos regnes que la integren ni el seu pes econòmic i demogràfic.

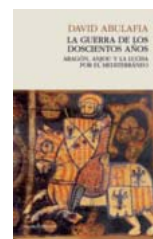
ciones históricas por parte de la órbita nacionalista» (ABC, 31/5/2017). No és gens difícil trobar articles semblants en altres diaris. Així, totes les edicions regionals d'*El Periódico* han pogut publicar sense cap mena de crítica ni de contrast un article que reflectia el punt de vista del col·lectiu AMES segons el qual parlar de corona catalanoaragonesa és tenir «*planteamientos ideológicos partidistas y tendenciosos*» (18/5/2017), i segons *El Mundo* és «*adoctrinar a los niños*» (17/5/2017), mentre que el defensor del lector d'*El País* ja feia temps que havia refermat que l'únic terme correcte era «Corona d'Aragó» (29/9/2013).

Davant d'aquests usos polítics de la història, Abulafia fa opcions pragmàtiques, que permetin de descriure el passat de manera raonable. Així, usa habitualment el concepte de Corona d'Aragó o simplement Aragó per descriure el conjunt de la Corona (com cridaven, per exemple, els almogàvers, segons Muntaner), alhora que considera que «*es sin duda [...] poco apropiado*» (p. 55), malgrat ser històric, perquè no reflecteix la diversitat

existent entre els diversos regnes que la integren i el seu pes econòmic i demogràfic, raó per la qual usa també habitualment el concepte «corona catalanoaragonesa» o «comunitat catalanoaragonesa» i també el concepte de comte-rei, alhora que usa la numeració del regne d'Aragó en els reis, malgrat que a l'època no se n'usava cap.

Més enllà, tanmateix, de la qüestió de noms, el que fa l'autor és revelar una autèntica preocupació per les formes institucionals de la Corona –la unió personal, la monarquia limitada, els mitjans de l'administració reial– en una entitat política on, com a mínim per abans del segle XVI i fora del moment d'anomenar la col·lecció de títols del monarca, el de menys era si Catalunya era un «Principat», un regne o un comtat. Abulafia, finalment, fa servir a vegades el terme català no pas per referir-se només a Catalunya sinó als territoris que parlaven aquesta llengua, ja que com expressa amb claredat a *El gran mar*, la catalanitat, o almenys la catalanitat medieval, no es pot entendre només des de la perspectiva del Principat. Tot plegat, és clar, difícil d'encaixar en les ortodòxies històricopolítiques, però molt més útil per entendre la realitat del passat.

En definitiva, parlem d'una obra que no és l'últim crit en la historiografia medieval del Mediterrani, però de la qual, per la seva solidesa, la traducció només pot ser que benvinguda. Entre les crítiques, probablement la més destacada sigui que, a aquestes alçades, el públic de llengua anglesa també hauria de saber (i se li hauria de demostrar) que les historiografies en altres llengües també són molt dinàmiques. En la versió en castellà, hauria calgut una citació sistemàtica de les edicions catalanes de les grans obres medievals, com les cròniques o els llibres de Ramon Llull. ■

HISTÒRIA

David ABULAFIA

La guerra de los doscientos años
Aragón, Anjou y la lucha por el Mediterráneo
Barcelona: Pasado y Presente, 2017, 360 pp.
25 €